

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

Факультет соціальних наук і соціальних технологій

Кафедра соціології

КУРСОВА РОБОТА

галузі знань 05«Соціальні та поведінкові науки»

спеціальність 054 «Соціологія»

з теми

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСТВА НАУКМА
ТА УКУ
ЗАЛЕЖНО ВІД ТИПУ СІМ'Ї**

Виконала студентка 3 р.н.:
Бабюк Владислава Олександрівна

Наукова керівниця:
Кандидат філософських наук,
доктор філософії, доцент
Мальцева Катерина Сергіївна

Київ – 2020

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	3
<i>Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження ціннісних орієнтацій</i>	9
1.1. Теоретичні підходи до формування ціннісних орієнтацій	9
1.2. Дослідження ціннісних орієнтацій української молоді вітчизняними і закордонними науковцями	13
<i>Висновки розділу</i>	16
<i>Розділ 2. Сім'я як один із чинників формування ціннісних орієнтацій</i>	18
2.1. <i>Методологія та дизайн дослідження</i>	18
2.1.1. <i>Вибірка</i>	18
2.1.2. <i>Збір даних</i>	20
2.1.3. <i>Аналіз даних інтерв'ю</i>	20
2.2. <i>Особливості виховання у сім'ї, які спричиняють розбіжності в формуванні ціннісних орієнтацій</i>	22
<i>Висновки розділу</i>	31
<i>Висновки</i>	33
<i>Список використаних джерел</i>	35

ДОДАТОК А. Гайд до інтерв'ю.....

ВСТУП

Мінливість сучасного соціального світу зумовлює потребу у систематичному вивченні соціологами динаміки цінностей різних соціальних спільнот та ролі ціннісних орієнтацій у процесі адаптації індивідів до соціальних трансформацій. Соціально-демографічні, економічні, технологічні зміни модифікують контекст людської життєдіяльності, впливаючи на становлення індивіда та його уявлення про себе. У свою чергу, те, як суспільство адаптується до взаємодій з іншими культурами, до умов війни, до епідемій тощо, спричиняє зміни в ціннісних установах культурної групи. Проблематика ціннісних орієнтацій широко і плідно вивчається впродовж кількох десятиліть і на нинішній момент стала своєрідним епіцентром досліджень у спеціалізованих галузях філософії, соціології, психології, антропології, політології та педагогіки. Основними завданнями соціологічної науки у вивченні ціннісних орієнтацій індивідів є з'ясувати, як вони виникають, як впливають на психологічну і соціальну складову поведінки індивіда, а також описати механізми їхнього поширення та закономірності в процесах зміни їхньої структури (Rose, 1956).

Індивіди засвоюють моральні установки, принципи, переконання та уявлення в процесі соціалізації, переймаючи їх від зовнішнього соціального оточення в процесі соціальної взаємодії, радше ніж утворювати їх самостійно та незалежно від групи (Берн, 2001, с.47). Це стійкі уявлення, що виступають стимулами людської діяльності та які базуються на розумінні певного явища чи стану як бажаного. Це переконання та уявлення, які стосуються значущих і бажаних для індивіда цілей; наші вчинки і життєві вибори є керовані ними. В цьому сенсі цінності направляють, керують вчинками, стратегіями та поведінкою.

Цінності є за визначенням преференційними (адже цінності різняться за своєю важливістю для індивіда) і можуть бути ієрархічно організованими за критерієм преференції. Організація цінностей утворює певне системне ціле, що визначає ту чи іншу конфігурацію цінностей (Schwartz, 2012, с.3-4)

В соціологічних дослідженнях ціннісні орієнтації розуміються як нематеріальні сутності і можуть концептуалізуватись у вигляді ідей. Ці ідеї можуть формувати узгоджені системи цінностей, бути індивідуально ієрархізованими (проранжованими за важливістю) в свідомості кожного окремого індивіда, таким чином визначаючи ймовірність запуску (чи утримання від) тої чи іншої його поведінки. Ми оцінюємо людей та події, з якими стикаємось, як хороше чи погане, прийнятне чи неприйнятне, і вже відштовхуючись від суб'єктивного сприйняття встановлюємо власні цілі і координуємо поведінкову діяльність. Таким чином, набуті нами в дитинстві в процесі соціалізації цінності формують нас індивідами з осмисленими діями, оцінками та розумінням соціального світу навколо нас. Ціннісні орієнтації свідчать про внутрішню готовність людини до відтворення певної діяльності для задоволенню потреб і інтересів, вказують на спрямованість її поведінки. Оскільки набір цінностей, які засвоює індивід в процесі соціалізації, є продуктом впливу його оточення з дитинства до дорослості, дослідження формування системи ціннісних орієнтацій молоді виявляється актуальною проблемою (Савчук, 2012, с.61).

Молодь часто вважають “акумулятором суспільства”, яка є відповідальною (чи буде потенційно такою) за зміни в житті суспільства, підтримуючи існуючі порядки чи формуючи зміни в ньому. Згідно Шварцу, цінності є визначним фактором, який будує базис мотивації до дій, генеруючи патерни поведінки індивідів (Schwartz, 2012, с.3-4). Саме через призму цінностей формується наше бачення світу, наші життєві цілі і пріоритети.

Вплив цінностей вивчають, щоб розуміти, наприклад, як особистий досвід індивіда (наприклад, умови життя, переїзд та імміграція, стосунки з батьками) впливає на те, що важливо для індивіда; чи впливає те, що люди, які займають в соціальній структурі однакове місце (освітній рівень, вік, стать, професійне становище, і так далі), на формування ціннісних орієнтацій (Schwartz, 1992, с.3). Розуміючи цінності молоді, соціологи можуть

зрозуміти ціннісні профілі людей, як наслідок поведінку людей та груп, в які вони об'єднуються. На мікрорівні можна вивчати, як ціннісні профілі впливають на індивідуальний вибір щодо політичних преференцій, екологічних практик, ставлення до раннього початку репродуктивного життя, щеплень дітям і так далі. На макрорівні типово вивчається, як ціннісні профілі національних спільнот корелюють освітню, економічну, політичну, політику охорони здоров'я. Обидва ці напрямки є важливими для розуміння функцій та механізму впливу цінностей на різні сфери соціального життя. В цьому полягає емпірична значущість аксіологічної проблематики і причина вибору цієї теми.

Те, що індивід засвоює з дитинства, визначає певні аспекти поведінки, шлях, яким індивід йде до мети і, вірогідно, саму мету. Прикладом того, як виховання цінностей впливають на поведінку індивідів, може слугувати гендерованість ролей дівчат і хлопців. Вважається, що саме дівчата схильні раніше і частіше уявляти себе в сімейному статусі, ніж хлопці. (Кімел, 2000, с.311-312). Так, дитячі ігри в доньки-матері, мультфільми про принцес, де головна героїня знаходить кохання, сприяють засвоєнню у дівчат важливості реалізації себе у романтичних стосунках. Вплив цінностей на рішення та ролі, що індивід прийматиме у майбутньому, також додає до важливості цієї теми для соціальних науковців, зацікавлених у вивченні складної соціальної поведінки.

Процес соціалізації відбувається за допомогою двох основних агентів-первинного, в ролі якого виступає сім'я, та вторинного, в ролі якого виступають школи, коледжі та вищі навчальні заклади (ВНЗ) (паралельно з однолітками, медіа, і суспільною системою уявлень). Поняття соціалізації означає, що людина живе в соціальному світі, у оточенні, яке передає чи нав'язує заборони на певну поведінку, обмеження щодо неї тощо. В ранньому дитинстві людина найбільш активно сприймає і переймає те, що транслюється їй батьками. Базисом соціалізації дитини є забезпечення сприятливих та безпечних умов впродовж всього її виховання. Вона, будучи

частиною родинної системи, піддається опосередкованому впливу тих взаємодій, які відбуваються між подружжям (Grusec & Lytton, 2012, с.161). Неповні сім'ї вже давно не являються чимось нестандартним чи таким, що виходить за межі суспільних норм. Тим не менш, досі прийнято вважати, що саме через відсутність одного з батьків діти мають «погані стартові умови, якими мають вдовольнитись все життя» (Масионис, 2004, с.607), що відображається на рівні їх навчання та подальшої роботи й заробітку. Часто індивіди транслують думки тих, з ким себе асоціюють, і першою групою з якою відбувається асоціація приналежності, є сім'я. Коли дитина “виходить” за межі своєї первинної соціалізаційної групи, вона відтворює ті патерни поведінки, які їй демонстрували батьки. Моя робота зосереджується на впливі сім'ї на формуванні різних ціннісних орієнтацій.

Іншим важливим агентом вторинної соціалізації є заклади вищої освіти, які як інституція декларують цінності спільноти, що поширюються на них самих і ними ж повинні дотримуватись. Києво-Могилянська академія займає передові позиції в списках ВНЗ України, згідно рейтингам “Освіта.ua” на базі даних Єдиної державної бази з питань освіти (за критеріями балу ЗНО на контракт- 2е місце в рейтингу після Українського Католицького Університету, 1 місце серед державних закладів по критерію балу ЗНО на бюджет; в рейтингу кращих “класичних” університетів НаУКМА посідає 4 місце, в рейтингу кращих київських вишів – 4 місце). На мою думку, показник того, що молодь України надає перевагу Києво-Могилянській академії як академічній і культурній спільноті, дає право вважати, що студенти цього освітнього закладу будуть входити в число тих, хто буде “акумулятором суспільства”.

Близькою в рейтингових показниках по рівню викладання дисциплін та візією навчального закладу до НаУКМА є Український Католицький Університет. Про це свідчать як формальні показники та рейтинги ВУЗів, так і неформальні – наприклад, співпраця студентів двох університетів з метою створити програму “Плацкарт”, яка давала б можливість офіційно побути

студентом іншого ВНЗ, поділитись досвідом самоврядування, порівняти викладання дисциплін, познайомитись з людьми зі схожим кругозором (Плічко, 2019). Метою національних обмінів студенти Києво-Могилянської академії є поширення і сприйняття цінностей інших академічних спільнот (Плічко, 2019). Окрім студентських зв'язків є взаємодія університетів як закладів освіти, наприклад, підтримка керівництвом Українського Католицького Університету керівництва Могилянської академії в 2010 році, коли виникли розбіжності між НаУКМА і Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України (МОНМС). Саме тому для свого проекту я вирішила порівнювати ці два ВНЗ.

У візії двох університетів є чимало пунктів, які перекликаються щодо цінностей, які вони поділяють. Наприклад, демократичні засади розвитку особистості, критичне і незалежне мислення, протидія проявам авторитаризму; гуманізм- “оберігати людину і людяність, боронить людську гідність, права і свободи”- (НаУКМА) та “виховувати провідників та професіоналів ... і ім'я слави Божої, спільного блага і людської гідності” (Гудзяк, 2002), академічний розвиток наукового дискурсу. Таким чином, можемо говорити про спорідненість цінностей, які сповідують студентство, адміністрація, викладацький склад двох університетів.

Об'єктом дослідження виступають студенти бакалаврських програм денної форми навчання НаУКМА та УКУ, а *предметом* роботи – формування ціннісних орієнтацій студентства.

Метою дослідження є виявити ціннісні орієнтації студентів Києво-Могилянської академії та Українського Католицького Університету в залежності від типу сім'ї, в якій вони проходили первинну соціалізацію.

Відповідно до поставленої мети, *завданнями* дослідження є:

1. Розглянути теоретико-методологічні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій індивідів;

2. Узагальнити висновки з попередніх досліджень ціннісних орієнтацій української молоді, наявні в опублікованих працях українських та закордонних дослідників;
3. З'ясувати особливості формування ціннісних орієнтацій студентів, які походять з різних типів сім'ї;
4. Шляхом емпіричної розвідки виявити, як студенти формують бачення своєї майбутнього відповідно до досвіду тієї сім'ї, в якій вони проходили первинну соціалізацію.

Методом збору інформації було обрано формат напівструктурованих глибинних інтерв'ю (n=7, чотири зі студентами УКУ, три зі студентами НаУКМА), проведених у безконтактному режимі та з дотриманням принципів дослідницької етики у березні 2020 року.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

1.1. Теоретичні підходи до конструювання ціннісних орієнтацій.

Цінності, ціннісні орієнтації - концепт в соціальних науках, який походить з багатьох різних дисциплін. Цінності- це ідеї, переконання, які стосуються його поведінкових аспектів і того, що індивід вважає бажаним, вартісним; те, що в певній мірі є механізмом мотивації діяльності людини, задає орієнтир вектору мислення і поведінки (Schwartz, 1992, с.1-3). В результаті культурного обміну відбувається передача засвоєної інформації від одного покоління до наступного. Вивчення цінностей, ціннісних орієнтацій і соціальної структури, яка їх регулює, стало темою робіт науковців з різних царин суспільних наук.

Цінності конкретної людини не вивчаються атомарно, але її цінності як представника чи представниці покоління, спільноти, народу, можуть бути індикатором змін, які відбуватимуться в суспільстві. В соціальних науках дослідження цінностей стали класичною соціологічною дослідницькою “проблемою”. Було виділено чотири характеристики цінностей Арнольдом Роузом: вони можуть бути як усвідомленими чи неусвідомленими(імпліцитними), тобто тими, про які сам індивід може не здогадуватись; цінності продукуються не самим індивідом, він сприймають те, що транслює його зовнішнє оточення; соціальний агент- будь то суспільство чи одна людина, можуть одночасно бути носіями цінностей, які будуть протирічити одна одній; цінності мають неоднаковий вплив на поведінку людини (Любенко & Мальцева, 2018, с.13).

Першими роботами, які були присвячені цій тематиці можна вважати праці античних філософів, наприклад Сенеки і Аврелія. Доля людина залежала від примхи богині “Тюхе” або “Фортуни” (Дяченко, 2017, с.35), сам же індивід не належить повністю собі. Люди вважали, що богиня долі може змусити людину “чинити і діяти всупереч власному розуму та своїй волі” (Дяченко, 2017,с.35). В той час у римлян відбувалась зміна політичного режиму, становлення цезаризму,

впроваджувалась доктрина про необмежену владу правителя, що викликало критику і масові незадоволення з боку аристократії та низів. Сенека пов'язував моральність владних інституцій, зокрема імператора з тим, що він має переймати і транслювати цінності, які є обов'язковими для громадян даного суспільства (Мельник, 2014), с.71.

Ці тези перекликаються з ідеями Норберта Еліаса, німецького соціолога 20 століття, автора теорії цивілізації, яку він опублікував в 1939 році. Згідно його ідей, процес цивілізації в континентальній Європі 12-13 століття, розповсюдження і засвоєння системи манер поведінки, форм спілкування, смаків, відбувається “зверху вниз”- від того, хто мав владу і статус, тобто від монархів до придворних, від придворних до народу. В часи Відродження королівський двір розділяв функцію центра разом з університетом, який слугував для навчання княжих чиновників, особливо це було характерно для німецьких протестантських земель. Зараз цим нормам поведінки дітей навчають батьки в процесі соціалізації, і якщо в Середньовіччі це було “штучним стандартом”, відтворюючи який, індивід демонстрував свій статус, що можна вважати зовнішнім примусом, то зараз це відбувається завдяки індивідуальним механізмам контролю. Але школа та університет можуть слугувати інституцією, яка буде прищеплювати певні патерни поведінки (Норберт, 2001, с.2-3).

Концепцію американського соціального психолога Мілтона Рокіча вважають одним з найпоширенішим підходом до вивчення цінностей, яка потім лягла в основу моделі ціннісних орієнтацій Шварца (Пуертас, 2014, с.111). У 2006 році була представлена модель вимірювання ціннісних орієнтацій Шварца. Згідно якій вчений розділив національні культури світу на 7 культурних регіонів та розроблена теорія універсальних базових цінностей індивідуального рівня. В Портретному опитнику цінностей ними виступають: Гедонізм (задоволення), Стимуляція (життя, насичене враженнями), Самостійність (свобода, креативність), Влада (багатство, авторитет), Досягнення (суспільне визнання), Безпека (соціальний порядок, безпека в державі, захищеність сім'ї), Традиційність (повага до традицій), Конформність (ввічливість, самодисципліна), Доброзичливість

(благополуччя і здоров'я близьких), Універсалізм (соціальна справедливість, рівність) (Любенко & Мальцева, 2018, с.14-15).

У американського дослідника Р. Інглехарта є гіпотеза ціннісної значущості того, чого не вистачає. Зміст якої полягає в тому, що для індивіда буде бажаним те, чого йому бракувало, і що згідно з гіпотезою, індивід старатиметься отримати/досягнути (Інглехарт, 1997, с.7-8). Відповідно до цієї теорії, якщо в дитинстві людина зазнавала проявів злиднів, обмежень в речах першої необхідності, то будучи дорослою, для неї буде в пріоритеті матеріальна складова. В поведінці це буде відображатись як жага до збагачення, бажання мати стабільне фінансове становище. Яким шляхом індивід вирішить реалізувати це бажання - теж залежить від ціннісних орієнтацій. Р. Інглехарт сформулював теорію, в якій розділив цінності на матеріалістичні, які спирались на економічні та фізіологічні потреби, та постматеріалістичні, які спрямовані радше на самовираження і увагу до якості життя. Перевага однієї з категорії цінностей в суспільстві може свідчити про рівень його розвитку- домінування постматеріалістичних цінностей і є ознакою демократичної розвинутої держави (Пуертас, 2014, с.112). В статі Н.Пивоварова і Б.Хляпатура зауважується, що західні держави з свободою слова, активною громадянською позицією, політичним залученням в життя країни, повагою до прав людини, є втіленням зразків постмодерного суспільства (Пивоварова & Хляпатура, 2015, с.98-101). Економічна складова є тим чинником, що зачіпаючи культурну і політичну сфери, спричиняє зміни в свідомості людей. Міжгенераційна зміна цінностей- теорія, згідно з якою люди, чиї базові потреби були задоволені, сприймають це як належне, у них виникають потреби вищого рівня, не пов'язані з матеріальним виживанням. В сучасному світі існує також поняття "міжгенераційного лагу" – покоління людей, у яких змішаний тип ціннісних орієнтацій, що поєднує в собі як риси матеріалістичного, так і постматеріалістичного світогляду. Молодь, яка зростала у період більш стабільної економічної ситуації, яка з дитинства не знала проблем злиднів, буде орієнтована швидше на самореалізацію і самовираження, ніж покоління, яке мало такий досвід. Емпіричні дані з Всесвітнього огляду цінностей 2005-2009 та 2010-2014

років демонструють, що Україна входить в категорію держав, у яких постматеріальні цінності на зародковому етапі, є позитивна тенденція до зменшення частки тих, хто сповідує матеріалістичні цінності (на 3,9%), суттєве збільшення частки людей зі змішаним типом цінностей (на 10%), та невелику частку тих, у кого постматеріалістичні цінності переважають (на 1,4%) (Пивоварова & Хляпатура, 2015).

Іншою моделлю до вимірювання ціннісних орієнтацій є модель Г.Хофстеде, який розділив їх на наступні кластери: індивідуалізм-колективізм, орієнтація на короткотривалу- довготривалу перспективу, фемінна орієнтація та маскулінна (Федух, 2011); дистанціювання від влади- сприйняття влади; уникнення невизначеності- толерантне сприйняття невизначеності (Романуцький, 2013, с.98). Голанський соціолог вважається одним з перших, хто проводив крос-культурні дослідження, використовуючи факторний та корелятивно- статистичний аналіз, а також перший, хто запропонував нині розповсюджений поділ культур на колективістські та індивідуалістські. Запропонований поділ є відносним, йдеться радше про пропорційне співвідношення патерн індивідуалізму-колективізму. В суспільствах індивідуалістського типу переважають такі риси як повага до прав людини і цінність кожного окремо взятого людського життя, в той час як в суспільствах з колективістськими настроями привчають до орієнтації на інтереси групи- будь то сім'я, клан, тощо і безпеку. Використовуючи моделі інших дослідників ціннісних орієнтацій, можна сказати, що суспільства з високим показником колективізму і низьким індивідуалізмом за Хофстеде, перекликаються з наступними категоріями моделей: Консерватизм (за Шварцом), колективістська орієнтація (Парсонс, Шилс), культури сорому (за Бенедиктом); суспільства з високим показником індивідуалізму і низьким колективізму- Егалітаризм (за Шварцом), особистісна орієнтація (Парсонс, Шилс), культури "провини" (за Бенедиктом), модерністське або пост-модерністське суспільство (за Інглехартом). Західні демократичні суспільства виступають прикладами суспільств другого типу. Економічна складова розвитку країни є важливим чинником, проте траєкторія історичного розвитку країни, традиції, ментальність відіграють не

менш важливу роль (Романуцький, 2013, с.99-100).

1.2. Дослідження ціннісних орієнтацій української молоді вітчизняними і закордонними науковцями

Одним з соціологічних досліджень ціннісних орієнтацій, є робота Мелвіна Л.Кона і його співробітників, в якій він звернув увагу на зв'язок між соціальним класом індивіда і його ціннісними орієнтаціями. В результаті першого етапу дослідження, проведеного з вибіркою понад 3 тисячі мешканців США, було виявлено, що соціальна стратифікація є одним з суттєвих чинників, які формують цінності і орієнтації індивідів. Разом із тим фактом, що ціннісні орієнтації є наслідком життєво обумовлених ситуацій, інакше кажучи- особистого досвіду. У індивідів, які під час соціалізації стикались з різними причинами страждань і задоволень, формуються різне бачення світу, різне розуміння бажаного і прагнень (Хмелько & Оксамитна,2017). На думку Кона, цінності є лакмусовим папірцем між поведінкою людини та його класовою позицією. Чим вищу позицію в соціально-стратифікаційній системі займав індивід, тим більшу роль він надає самостійності, і чим нижчу соціально-стратифікаційну позицію займає індивід- то більше він цінує конформність до зовнішнього авторитету.

Інший аспект, який зацікавив американського дослідника, це - чи мають вплив соціально-структурні умови на індивіда, коли той проходить етап соціалізації, чи це те, що буде формувати його все життя. Що стосується вторинної соціалізації, то дослідження підтвердило вплив навчального процесу на ціннісні орієнтації молоді. В свою чергу рівень навчання, та спеціалізація, мають безпосередній вплив на сферу професійної діяльності та умови праці, що в реаліях нашого суспільства є ознакою соціального розшарування, що впливаючи на умови і якість життя, впливає на особистісні орієнтації індивіда. Мелвін Кон спостерігав що, по-перше, цінності, які намагаються виховати батьки у дітей це ті, досягнення яких вони вважають проблематичним; по-друге, є відмінності між цінностями, які транслюють батьки- представники робітничого класу і батьки середнього класу. Перші намагаються виховати у своїх дітей слухняність, акуратність-

конформність до зовнішніх приписів, а другі- допитливість, самоконтроль, здатність бути щасливим, тобто дитина має сама керувати собою (Хмелько & Оксамитна, 2017). Крім цього, діти, вихованням яких батьки займались активно, приділяли час та увагу, більше схильні мати розвинуті просоціальні цінності, досягати цілей, поставлених перед собою, мати внутрішній локус контролю, ніж діти, чії батьки більш зосереджені на матеріальних цінностях і переслідували зовнішні цілі (Мальцева, 2013, с.56). Окрім того, роль може відігравати кількість дітей та порядок народження дитини, якщо їх в родині декілька. Молодші діти зазвичай ростуть в атмосфері люблячих, уважних батьків, які виховують у дитини терпимість, відкритість, дружелюбність, в той час як старших дітей або тим хто єдина дитина в сім'ї, будуть більше давати установки, спрямовані на досягнення та фінансове забезпечення (Мальцева, 2013, с.56). Інші дослідження стосовно впливу сімейного статусу батьків демонструють, що розлучення впливає не лише прямо на колишнє подружжя, а й на дитину. Ті, хто спостерігав розлучення батьків, частіше ставали жертвами стресу, депресії, мали нижчу самооцінку і меншу соціальну активність (Hadžikapetanović, Babić & Bjelošević, 2017, с.132). Аналіз Пауля Амато (1991р.) показав хоч і незначну, але все таки різницю в адаптації та психологічному здоров'ї тих, хто виховувався в повній та неповній сім'ї, так само як і в дослідженнях Фегана і Ректора "Наслідки розлучення в Америці" (2000р.), Сторксена, Ройсамба, Холмена, Тамбса "Підліткова адаптація і становлення: наслідки батьківського розлучення і стрес" (2006р.) Були помічені гендерні відмінності в тому, як дівчата і хлопці реагували на розлучення батьків: у хлопців через вираження агресії, у дівчат підвищеними почуттям власної провини і знітненням.

Якщо заглибитись в психологічний аспект вивчення цінностей, де фокус уваги був зосереджений на тому, як людина мислить, а не на її діях, то Д. Макклеланд виділяв три явних мотивів дій: потреба влади, потреба успіху-спрямована на досягнення цілей, потреба в приналежності- потреба мати гарні дружні стосунки, близькість, взаєморозуміння (Гуров & Сукманов, 2008). Явними мотивами вважаються ті, які функціонують на базі соціально значущих символів,

наприклад, винагорода, очікування, вимоги, на противагу їм існують неявні мотиви, що базуються на біологічних потребах індивіда.

В ході вторинного аналізу даних Всесвітнього Дослідження Цінностей (WVS) шостої хвилі, було виявлено “топ чотири” ціннісних пріоритетів дорослого населення України : Безпека, Доброзичливість, Універсалізм, Традиційність, і топ трьох найбільш важливих ціннісних пріоритетів молоді: Самостійність, Досягнення, Стимуляція, Влада (Любенко & Мальцева, 2018, с.16-17). Цінності Доброзичливості та Універсалізму пояснюються менталітетом українського народу, “спадковими колективістськими традиціями”. І на противагу успадкованим цінностям, які трансливались старшим поколінням, підвищення орієнтації на самоствердження - є характерною рисою молоді. Все більша кількість тих, хто ставить перед собою цілі пов’язані з реалізацією себе у професійній сфері, досягненнями у навчанні, набуття компетентнісних навичок. Загалом, в багатьох дослідженнях, базованих на мета аналізі, видно тенденцію до зміни цінностей в поколіннях українців. На індивідуальному рівні, переосмислення людиною переконань та зміна точки зору, тобто трансформація є доволі болісним явищем. Система цінностей та вірувань, яку людина засвоїла у дитячому- юнацькому віці, стабільна і стійка, тому людям старшого віку важко перебудовувати те, з вірою у що вони жили більшу частину свого життя (Качинська, 2017,с. 30).

Оперуючи поняттями матеріалістичних і постматеріалістичних цінностей, центр “Омега” провів всеукраїнське дослідження “Цінності молоді” у 2016 і 2017 роках, репрезентативне для молоді. Основними пріоритетами були зазначені сімейне щастя (71,7% -2016р, 63,6% -2017р.), здоров’я (55,8%-2016р, 53,6%-2017р.), кар’єра (48,1%- 2016, 39,3%-2017р). На четвертому і п’ятому місці молодь поставила можливість бути вільними, незалежними у своїх рішеннях і вчинках, та мати можливість реалізувати свій талант і здібності (Дмитрук, 2017, с.59-60). Що стосується важливих речей, то розподіл був наступним: по-перше, мати хороше здоров’я, економічний добробут, досягати поставленої мети, по-друге, мир і спокій (зміна військово-політичного стану), досягнення бажаного соціального

статусу, створення сім'ї, по-третє, власне самовдосконалення, здобуття вищої освіти. І саме освіта сприймалась респондентами інструментом самоствердження, що допомагає отримати кращі життєві можливості і підвищити рівень власного благополуччя. Крім цього, фокусом уваги є інтегративні суспільно-значущі цінності, що означає бажання і готовність молоді мати активну громадянську позицію. Події Революції Гідності та загострення військово-політичного конфлікту на сході України були поштовхом до усвідомлення себе як національної спільноти, до частішого використання статусу національної належності. В дослідженні були виявлені розбіжності в ціннісних орієнтації по гендерній ознаці та місцем проживання. Традиційно, фокусом уваги жінок були більш експресивні функції- турбота про здоров'я оточуючих, занепокоєність військовим конфліктом, а фокусом уваги чоловіків були "інструментальні ролі" (Здравомыслова & Темкина, 2001), тобто тими, що спрямовані на забезпечення економічного, матеріального благополуччя. Що ж стосується відмінностей між молоддю, яка проживає в містах і селах, то остання більше орієнтована на досягнення свободи та незалежності у своїх рішеннях та вчинках, ніж на сімейне щастя, наміри зробити кар'єру, реалізувати таланти (Дмитрук, 2017, с.59-60).

Висновки розділу

Ціннісні орієнтації- науковий концепт, який присутній в багатьох галузях соціальних наук. В залежності від цього, цінності, ціннісні установки та орієнтації по-різному досліджуються і вимірюються за допомогою різних підходів. В психології, наприклад, фокусом уваги є як людина мислить, щоб зрозуміти і проінтерпретувати її дії, в соціології цінності частіше вивчаються відповідно до групи належності (культурної, економічної, національної, вікової когорти, тощо)

індивіда. Поширеним явищем в розрізі вивчення ціннісних орієнтацій саме соціологами, є апелювання до економічних умов, в яких проживають індивіди (Інглехарт, Хофстеде). Умови, в яких зростає індивід, те, що він спостерігає і з чим стикається, будь то виклики чи навпаки переваги, формує його світобачення. І в цьому випадку, сімейне коло є тим, що визначає ці умови. Починаючи матеріальним забезпеченням сім'ї, закінчуючи взаємодією батьків між собою, яку спостерігає індивід.

Згідно досліджень, українська молодь має змішані матеріалістичні та постматеріалістичні цінності, поєднуючи орієнтацію як на самовираження, так і на фізіологічні, матеріальні потреби. Збільшення серед молодого покоління кількості тих, для кого важливо мати активну громадянську позицію, бути корисним своєму народові -це реакція на суспільно-політичний дискурс, який відбувався і відбувається нині. Також помітною тенденцією є зміна пріоритетів між поколіннями українців згідно даних Всесвітнього Дослідження Цінностей. Молоде покоління більше орієнтується на власні сили, вважає себе відповідальним за своє життя і майбутнє.

РОЗДІЛ 2

СІМ'Я ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

2.1. Методологія дослідження

2.1.1. Вибірка

Для дослідження конструювання ціннісних орієнтацій в залежності від форми сім'ї, в якій індивід проходив первинну соціалізацію, було обрано якісницький підхід напівструктурованих глибинних інтерв'ю. Проведено інтерв'ю

з сімома студентами НаУКМА та УКУ, різних факультетів, спеціальностей та років навчання. Кількість проведених інтерв'ю була обумовлена фактом інформаційного насичення - після п'ятого інтерв'ю відбувався повтор відповідей на певні запитання серед респондентів.

Формальними ознаками вибірки були: вік респондентів (від 18-ти до 22-ох років), рік навчання (2-ий – 4-ій рік навчання), факультет (ФСНСТ, ФПрН, ФГН та Факультет прикладних наук, Філософсько-богословський факультет), спеціальність (соціологія, екологія, історія, культурологія, богослов'я). Респонденти проживали загалом в Києві та Львові, але місця походження були різними: Вінниця, Хмельницький, Харків, Тернопіль. Четверо респондентів/ок виховувались у повних сім'ях, троє виховувались у неповних сім'ях, де батько або не прав участі у вихованні, або проживав з іншою сім'єю і був розлучений.

Вибірка респондентів проводилася методом випадкового відбору, але були моменти, коли інтерв'ю проводилося за попереднього знайомства та домовленістю з респондентом (стосується респондентів, що навчаються у НаУКМА). Вибірка респондентів УКУ проводилася на добровільному бажанні студентів взяти участь в опитуванні. Застосування даного методу допомогло легко віднайти респондентів та сприяло налагодженню контакту під час інтерв'ю, тож проблем під час збору потрібної інформації не виникало. Студентство обох університетів виявилось відкритим та готовим спілкуватись на цю сенситивну тематику. Для більш повної характеристики респондентів, основні дані про них було наведено в таблиці (Див. табл.1).

Таблиця 1. Демографічні дані респондентів студентів НаУКМА

№	Ім'я	Університет	Факультет	Спеціальність	Регіон проживання
1	Катерина	НаУКМА	ФСНСТ	Соціологія-3	м.Київ (м.Вінниця)

2	Інна	УКУ	Факультет суспільних наук	Соціологія-2	м.Львів (м.Харків)
3	Софія	НаУКМА	ФПрН	Екологія-3	м.Київ
4	Орест	НаУКМА	ФГН	Історія-3	М.Київ (м.Хмельницький)
5	Анна	УКУ	Факультет прикладних наук	Комп'ютерні науки'	м.Львів (м.Київ)
6	Ростислав	УКУ	Філософсько-богословський факультет	Богослов'я-3	м.Львів(м.Тернопіль)
7	Анастасія	УКУ	Факультет суспільних наук	Соціологія-2	М.Львів(м.Луцьк)

2.1.2. Збір даних

Середня тривалість інтерв'ю становила 30-35 хвилин. Частина респондентів навчалися в Києві, частина у Львові. До студентів УКУ була запланована поїздка для проведення інтерв'ю face to face, проте через епідеміологічну ситуацію в країні, введення карантину та закриття залізничних сполучень між містами, вони були проведені онлайн через застосунки відео-зв'язку Facebook та Microsoft Teams. Перевагою такого спілкування було те, що по-перше, респондентам було легше знайти час на інтерв'ю, та те, що вони знаходились у комфортній для них обстановці. По-друге, період пошуку респондентів та взяття інтерв'ю тривав тиждень, що було б неможливо зробити на місці у Львові. Недоліком стало те, що

деякі респонденти УКУ після домовленості провести інтерв'ю зникали і не виходили на зв'язок. З етичних міркувань перед початком інтерв'ю у всіх респондентів була взята згода на використання диктофону та згода на використання їхніх справжніх імен та демографічних даних. Кожному респондентові було заздалегідь повідомлена тематика інтерв'ю і перед проведенням наголошувалась можливість не відповідати на питання, якщо воно змушує його почувати себе незручно. Ніхто з опитаних не був проти використання справжнього імені в контексті курсової роботи. Інші вимоги конфіденційності були дотримані дослідницею.

2.1.3. Аналіз даних

Аналіз результатів інтерв'ю зі студентством КМА були здійснені за допомогою особистої обробки наданої інформації, написання стенограм та транскриптів.

Гайд інтерв'ю складався з чотирьох блоків. Інтерв'ю починалось зі знайомства, демографічних даних респондента, як, наприклад, ім'я, вік, місце навчання та спеціальність. Другий блок питань базувався на *загальних уявленнях респондента про стан сім'ї як демографічної одиниці в Україні, участі батьків в вихованні дитини та ставлення до розлучень і того, як вони впливають на виховання дітей*. В третьому блоці було розкрито особистий досвід респондентів, який стосувався взаємодій між батьками як подружжям та між батьками й дитиною. Четвертий блок мав на меті продемонструвати *цінності респондента, які він чи вона транслюватиме у власних взаємодіях з людьми і стосунках*. Після цього була подяка респондентові за участь в дослідженні. Також, як дослідниця, я цікавилась чи були питання, які змушували його/її почувати себе некомфортно. Для збору інформації був використаний метод напівструктурованого фокусованого інтерв'ю.

Узагальнюючи питання гайду № 2,3,4 (додаток А), було виведено загальне ставлення студентства щодо того, чи існує криза сім'ї, сімейних цінностей, що гірше для розвитку особистості дитини- невтручання чи гіпер опіка, чи впливає на розвиток ціннісних орієнтацій особистості виховання в повній та неповній сім'ї. В питаннях № 5,7, 9,10,13 які стосувались *уявлень про доросле життя і стосунки в сім'ї*, я робила аналіз цінностей, які свідомо чи несвідомо транслиували респонденти. З питань № 11, 12 було зроблено фрілістінг. Категорії аналізу, які було виділено взято з моделей вимірювання ціннісних орієнтації Г. МакКлеланда (Гуров & Сукманов, 2008), Шварца, (Любенко & Мальцева, 2018, с.14). Інглехарта (Пивоварова & Хляпатура Б., 2015): мотивація досягнення (прагнення добитись найкращого вирішення складних проблем- *потреба в успішності*), мотивація приналежності (потреба налагоджувати гарні стосунки із оточуючими людьми; *потреба у приналежності*), *добррозичливість* (Збереження і покращення благополуччя людей з близького кола), *досягнення* (Особистий успіх і його демонстрація), *індивідуалізм*.

2.2. Особливості родинного виховання, які спричиняють розбіжності в формуванні ціннісних орієнтацій

Студентство НаУКМА і УКУ позиціонує себе як спільнота, яка має власну думку, критично висловлюється щодо суспільно- політичних змін в країні та щодо процесів, які відбуваються в українському суспільстві. В контексті періодичного трансливання гасла “втрати сімейних цінностей українцями” політиками та ЗМІ (Гайдай & Зарембо, 2017, с.97), студентство виступає з протилежною точкою зору.

Формат сім'ї розглядався як структура, яка не лише виконує функцію емоційно благополучного осередку, а й як структури, на яку впливає розвиток суспільства, інфраструктури, економічний стан суспільства та індивідуальний економічний стан людини і домогосподарства. Втрати сімейних цінностей немає,

є пристосування людей до економічної ситуації, проявом якої може виступати більша фінансова спроможність чоловіків та жінок, через що зникла необхідність вести спільне домогосподарство у шлюбі. Кількість розлучень, на думку студентства, не є об'єктивно єдиним показником того, що інститут шлюбу і сім'ї руйнується.

Деякі респонденти наводили приклад збільшення кількості розлучень впродовж карантину на початку 2020 року, який був введений в країнах Європи, Азії та США. Актуальний приклад того, що навіть таке явище як карантин може стати економічним тлом, на фоні якого відбудуться соціальні зміни в суспільстві. Респонденти наголошували, що сучасний ритм життя не сприяє підтриманню та збереженню благополуччя людей з близького кола.

«Раніше вони (прим. розлучення) теж були. Раніше -я умовно маю на увазі часи СРСР. Просто це більше засуджувалось. І бути матір'ю одиначкою-це було страшно взагалі.» (Катерина; НаУКМА)

«Я считаю, что очень часто люди используют термин “кризис семьи как потеря семейных ценностей”, когда люди не способны адаптироваться к меняющейся семье. Потому что семья всегда эволюционировала- сначала жили большими семьями, общинами, иначе выжить нельзя было. Сейчас уровень жизни меняется, соответственно выжить другим форматам семьи можно.» (Анна, УКУ)

«Карантин не сприяє підвищенню, так би мовити, розуміння цих цінностей. Люди.. Їм важко без роботи. (..) Дійсно, мало хто буде думати щодо своєї сім'ї, він радше буде думати за самого себе і як пережити цю кризу.» (Ростислав, УКУ)

Можна говорити про те, що втрати сімейних цінностей немає, а є наявним пристосування людей до економічної ситуації, прикладом якої є більша фінансова спроможність чоловіків та жінок. Люди не звикли сприймати стосунки як роботу, тому коли щось порушує звичний уклад життя, збільшується стрес, що негативним чином впливає на психологічний стан. За результатами інтерв'ю,

єдності думок щодо того чи є різниця в поведінці та установках індивіда, який зростав у неповній сім'ї, де був один з батьків, немає. Респонденти були схильні заперечувати що дитина, яка проходила етап первинної соціалізації в неповній сім'ї матиме відмінну діяльність в майбутньому, порівняно з дитиною, чия первинна група складалась з обох батьків. Те, чим оточує себе індивід, і якими людьми формує його світобачення.

«Те, яким соціумом вона себе оточила, це грає роль. Як вона сама себе наповнює, які цілі ставить. Я вважаю що важлива не лише та родина, в якій ти ростеш, а й та, яку ти обираєш- family for life- твоє коло оточення.» (Софія, НаУКМА)

Проте частина респондентів вважали, що є аспекти, на які склад сім'ї накладає відбиток, аргументувавши це тим, що у дитини зовсім інше розуміння світу, може не вистачати розуміння як відбуваються соціальні взаємодії. Було зазначено, що відсутність довіри до інших людей, виробляє звичку розраховувати на себе.

«Я після сварок з татом могла з ним декілька тижнів не говорити, але ми виходили всі разом гуляти. І от я 3 роки живу в Києві з подругою, і кожного разу, як ми виходимо, я беру з собою ключі. І здавалось би, нащо якщо у Діни вони є. Але я боюсь, що раптом ми на вулиці посваримось, і будемо йти додому різними дорогами.» (Катерина, КМА)

Однак на думку студентства є чинник, який може нівелювати вплив соціалізації в повній чи неповній сім'ї - це стосунки між батьками і дитиною. Під цим респонденти мали на увазі часові та емоційні ресурси, які батьки вкладали в дитину: чим більше батьки проводили часу з дитиною, чим частіше приділяли їй увагу і чим тепліше ставились, тим більш впевненими і психологічно стійкою вона себе почувала. Цінності, які індивіди засвоюють в результаті первинної соціалізації залежать від атмосфери, в якій зростав індивід.

«Немає чинника, який точно визначить траєкторію твого розвитку. Головне в якій атмосфері ти зростаєш, і тут ми більше говоримо про

благополучну чи не благополучну сім'ю в сенсі довіри, наскільки близькі стосунки між членами сім'ї, наскільки турбуються один про одного, поважають.» (Інна, УКУ)

Однією зі стратегій поведінки батьків, яка є різко негативною в очах студентів УКУ і КМА є гіпер опіка. Невтручання батьків в розвиток дитини може мати різний характер. Можливість вчитись самостійно приймати рішення, засвоювати норми того що можна, чого не можна, чому не можна і які наслідки – обов'язковий атрибут того, що дитина виросте відповідальною і самостійною. Спроби батьків нав'язати дитині ціннісні установки, які пов'язані з перфекціонізмом, орієнтованим на інших, якщо вони супроводжуються гіпер контролем – не засвоюються.

«З іншого боку, я росла в непрестижному районі, де діти могли зняти штани на дитячому майданчику щоб сходити в туалет біля дерева, і їхні батьки нічого не робили. Страшно подумати, що я могла бути серед них. Тому мене мама водила по різних майданчикам, мігрували вечно.. » (Інна, УКУ)

«(..)Вона(прим.мама)давала рекомендаційного характеру штуки типу : “Соня, це окей, але краще не лізь туди.” І не тому що “ти в мене єдина донечка”, а конкретно- “тебе за це посадять і ти відсидиш”. Але гіпер опіка—я б виросла не знаючи ні світу. » (Софія, НаУКМА)

«Коли батьки не надто переймаються вихованням дитини це не те, з чим я хотів би погодитись, бо увага як ніяк дуже важлива. Але якщо дитина багато чого буде сама засвоювати, їй буде легше в майбутньому житті, вона буде легше справлятися з дорослими проблемами, вона розумітиме, що вона може бути одна в цьому житті. » (Ростислав, УКУ)

Проте респонденти зазначали, що сприймають батьків як саме тих, хто має право втручатись в життя дитини для корегування її дій. Батьки це люди, від яких молодь максимально схильна переймати цінності і брати приклад. Тому в дитинстві особливо важлива увага та участь в житті дитини. Також прослідковується індивідуалізм, респонденти бачать себе відокремлено від

батьків.

«Батьків я все таки сприймаю як людей, які можуть(повинні) транслювати нам певну ціннісну базу. Коли є гіпер опіка, то не дають робити власних помилок, власне просто розвиватись. Дитина думає, що будуть все робити за неї.. Тому це гірше. » (Орест, НаУКМА)

Студентство НаУКМА і УКУ відзначали важливість самовираження, власних досягнень. Респонденти були фокусовані на власному розвитку, як професійні навички чи хоббі. Важливою особливістю є готовність цього покоління до різкої зміни вектору діяльності, чого не було раніше. Наприклад, не йти одразу після отримання шкільного атестату в університет, а зайнятись волонтерством, або змінити спеціальність й університет, якщо це не те, чим людина хоче займатися в подальшому житті.

«Знала, що хочу гарно вивчитись, щоб була класна освіта, щоб бути спеціалістом, якого хочуть. Але більше думала що важливо бути мудрою дружиною. Але після вступу в УКУ багато чого змінилось. Я зрозуміла, що особистісний розвиток має бути на першому місці, бо він впливає як на професійну реалізацію себе, так і на якість стосунків, в яких ти або вже є, або потенційно будеш. » (Інна, УКУ)

« Насправді я максимально хотіла стати крутою, розвинутою. Та, я рано почала бігати за хлопцями, але камон, я з самого дитинства хотіла якомога більше розширити свій кругозір і креативність. І у мене зараз це вийшло » (Софія, НаУКМА)

«Коли я захотіла змінити університет і спеціальність, то дуже гостро відчула, що для моїх батьків дуже дивно переривати оцю ланку “школа-університет-сім’я”. Для них це було як відтягнення того природнього процесу..» (Анастасія, УКУ)

Була помічена тенденція, що діти з неповних сімей, де батько або жив окремо з іншою родиною, або не приймав участі у вихованні, відзначали про наявність близьких і теплих стосунків з матір’ю. Їхні стосунки можна охарактеризувати поняттям “партнерські стосунки”, коли обидві людини

спілкуються на рівних, дають свободу у прийнятті рішень, поважають один одного. Також була помічена різниця у комунікації покоління молоді і покоління їхніх батьків.

«Мої батьки не є такими близькими між собою. І вони, можливо, росли в інших соціальних умовах, коли не було так важливо говорити про кожну річ, яка тобі не подобається, проговорювати все.» (Анастасія, УКУ)

Мотивація належності. Не зважаючи на інформаційні “вкиди” медійних особистостей, що українці, а конкретно молодь не хоче будувати сім’ю, респонденти демонстрували важливість близьких зв’язків з батьками і бажання мати довірливі стосунки у своїй сім’ї в майбутньому. Бажання мати сім’ю, приписування собі в подальшому статусу матері було як у респонденток, які з повної родини, так і у тих, хто спостерігав розлучення своїх батьків.

«Якщо буде людина, від якої я в 26 захочу завагітнити- то окей, але якщо не буде- то теж окей.» (Катерина, НаУКМА)

«Я зараз дуже сильно хочу заміж!» (Софія, НаУКМА)

«Я собі бороду і вуса відрощу. І буду мати своїх дітей, взагалі не буду щось робити для того життя» (Ростислав, УКУ)

«І дякую їй, вона ніколи не використовувала мою правду проти мене. Це важливо, бо я хвилююсь, що я буду поганою мамою і довбатиму дитину.» (Софія, НаУКМА)

«Але я б все одно не хотіла залишитись одна. Мені хотілось би мати велику родину, щоб були сімейні святкування, діти на голові, столи на 10+страв» (Інна, УКУ)

«Звичайно, це може не вдасться перенести на свою сім’ю абсолютно і повністю, бо ти сам маєш будувати свою сім’ю.» (Ростислав, УКУ)

«Я дуже хочу родину. Я більше налаштована на family for life. Family for life- це мої друзі» (Софія, НаУКМА)

«Ви маєте розраховувати на допомогу і підтримку один одного. І ви –

найближчі люди, тому ви повинні всім ділитись і цінувати один одного.»
(Орест, НаУКМА)

Орієнтація “Доброзичливість” , була однією з категорій, яка доповнює мотивацію приналежності. Однак, на відміну від попередньої орієнтації, вона демонструє усвідомлення важливості ролі емоційного інтелекту. Молодь ставить до створення міцних і надійних взаємостосунків як до того, що вимагає залучення багатьох ресурсів: емоційних, часових, інтелектуальних, матеріальних.

«Потрібно розмовляти, як мінімум виходити на зв'язок з будь-яким типом людей, незалежно від того, які вони є.» (Ростислав, УКУ)

«Не варто винити себе завжди. Але і ставити себе в роль жертви- найлегше. Навчитись зрозуміти кордони. Як людині комфортно бути з тобою в конфлікті, навіть.» (Катерина, НаУКМА)

«Мама навчила не робити гострі кути, а пом'якшувати. Бо важко вжитись з хазяйкама на 1 кухні. Звичайні жіночі проблеми.. » (Софія, НаУКМА)

«Намагаємось триматися разом, намагаємось знати, що ми є одним цілим, ми є одна сім'я. За кожним дивитися. Нам потрібна підтримка один одного. Мене зокрема батьки вчили, що сім'я діє як один організм. » (Орест, НаУКМА)

«Але я дуже поважаю його(прим.-вітчима) за те, що він таке зробив. Він в доволі молодому віці прийняв мене на виховання.» (Ростислав, УКУ)

«Якщо на дитину не звертати увагу, то їй буде не вистачати любові, догляду. Вона буде намагатись отримати її “десь”» (Катерина, НаУКМА)

« Обираючи супутника на все життя, люди не думали, що треба буде сидіти з ним на карантині”. Але я бачу кльові сім'ї, які розмежовують свій простір.»
(Софія, НаУКМА)

Мотивація успішності. Респонденти в рівній мірі відзначали важливість самореалізації в професійній сфері, саморозвитку. Тут доречно згадати орієнтацію на раціональний тип соціальної дії за Вебером, де в індивіда є бачення майбутнього, з поступовим досягненням визначених цілей (Молчанова О.,2010,с.96). На це вказують спрямованість на отримання освіти, розставлення пріоритетів по відношенню до інших активностей, і зневажливе ставлення до

людей, які на думку індивіда, не мають такого ж потенціалу. Мотивація успішності може чіткіше усвідомлюватись індивідом після розширення чи зміни кола спілкування, у ході спостереження за спільнотою, де поширені ці цінності.

«Что самое важное – твои знания, а все остальное можно наработать исходя из этих знаний. » (Анна, УКУ)

«Я тоді зрозумів, що грати в комп'ютерні ігри чи просто дивитись в телевізор – це дійсно щось дуже погане. І так, як він (вітчим) працює, так і я хотів би, і зрештою й зараз хочу так працювати. » (Ростислав, УКУ)

«От, друзі пройдуть, а знання залишаться. Тобі ще ціле життя...» (Катерина, НаУКМА)

« Він (батько) не дуже інтелектуально спроможній- відверто. У нього маленький свій бізнес, але- нет. Чувак просто з маленького села з-під Києва... Слава Богу, хоть говорить нормально російською, а не суржиком.» (Софія, НаУКМА)

«А ким би став він (колишній хлопець)- верстатник широкого профілю?.. » (Софія, НаУКМА)

Категорія аналізу, яка була представлена у відповідях респондентів найяскравіше, найповніше - це схильність до індивідуалізму. Підтверджується тенденція молоді сподіватись лише на себе, не розраховувати на допомогу від батьків, держави чи щасливий випадок (Молчанова, 2010, с.95). Від попередньої категорії аналізу, відрізняється тим, що ця риса стосується ширшого кола діяльності, включаючи в себе самопрезентацію, навчання, і стосунки з незнайомими людьми, а також аспекти романтичних стосунків.

- Самопрезентація

«Головне, щоб ти була щаслива, щоб ти була здорова, щоб ти була реалізована, щоб тобі було цікаво на роботі і навчанні. Вчись.» (Катерина, НаУКМА)

«Особистісний розвиток має бути на першому місці, бо він впливає як на професійну реалізацію себе, так і на якість стосунків, в яких ти або вже є,

або потенційно будеш. » (Інна, УКУ)

«Коли я захотіла змінити університет і спеціальність, то дуже гостро відчула що для моїх батьків дуже дивно переривати оцю ланку “школа-університет-сім’я”. Для них це було як відтягнення того природнього процесу.» (Катерина, УКУ)

«Я недавно поняла, что важно вовремя понять какие люди в окружении тебя ограничивают, а какие нет. И что если что-то приносит тебе только негатив, то стоит отпустить, не держаться, думая что сейчас что-то улучшиться.» (Анна, УКУ)

- Навчання

«Мне кажется я очень рано начала думать об университете. У меня не было никогда “замуж”, но во мне родители очень сильно воспитывали амбициозность. Поэтому да, у меня было виденье- я хотела хорошо закончить школу, университет, и найти какую-то очень сложную работу.» (Анна, УКУ)

«Вчив лише те, що мені цікаво, а те що не цікаво- відкидав. » (Ростислав, УКУ)

«Мам, у мене 7 письмових, ти бачила? Я тебе не бачу, яке подзвони батькові» (Софія, НаУКМА)

- Аспекти романтичних стосунків

«Якщо буде людина від якої я в 26 захочу завагітнити- то окей. Але якщо не буде- то теж окей... Якщо у мене до 30 років не буде дітей, то у мене не буде такого “от, я не реалізувалась”.» (Катерина, НаУКМА)

«І я знаю, що якщо мій потенційний партнер вирішить піти від мене, або ж він стане тією людиною, з якою мені буде некомфортно існувати, то я піду від нього.» (Інна, УКУ)

«Тому я вирішила, що навіть якщо я залишусь одна, я то буду сильною.» (Інна, УКУ)

«Якщо у мене буде збіг професійних та сімейних зв’язків, то я б це одразу документально фіксувала.» (Катерина, НаУКМА)

- Поведінкові аспекти

« Дитині буде легше в майбутньому житті (прим.- якщо не буде гіперопіки з

боку батьків), вона буде простіше справлятися з дорослими проблемами, розумітиме, що вона може бути одна в цьому житті.» (Ростислав, УКУ)

« Возникают конфликты на почве того, что она(бабушка) не воспринимает идеи, которые я поддерживаю, например феминистическое движение и ЛГБТ» (Анна, УКУ)

«Нас вчать як поважати незнайому людину: дати місце в транспорті бабусі, яку ти більше в житті ніколи не побачиш. Нас не вчать як поважливо ставитись в родині до своїх близьких людей. І розуміти як поважати кордони інших людей. » (Катерина, НаУКМА)

«2 старі маризматичні армянки- ми не витрамаємо одна одну!» (Софія, НаУКМА)

«Я намагаюсь бути екстра впевненою в собі. Просто бути екстра.» (Софія, НаУКМА).

Висновки розділу

Серед студентства УКУ і НаУКМА передувало негативне ставлення до поняття “криза сімейних цінностей”, яке скоріше вважалось спекулятивною риторикою тих, хто не готовий до адаптаційного формату сім’ї. Явище розлучення розглядалось респондентами як відгук на економічну динаміку світу, а іноді не бажання сприймати стосунки як сферу де треба вкладати часові, матеріальні, емоційні ресурси. Це логічно пов’язано з тим, які якості були відмічені студентством як топ-3 важливих рис в стосунках: повага, взаємопідтримка, гумор. В свою чергу, обман, приниження, і неготовність йти на діалог і компроміси, небажання приймати переконання іншої людини- те, що відштовхує людей.

Незважаючи на те, що 6 з 7 респондентів або говорили про плани

побудувати сім'ю, або уявляли себе в статусі батьків, пріоритет все ж надавали особистісному розвитку, професійному чи на даний момент, освітньому розвитку. Принаймні, гармонійне особисте (подружнє та сімейне) життя молодь уявляє лише після самостійного матеріального становлення. Досягнення на професійній стезі є одним з основних способів самовираження.

Під час інтерв'ювання 2 з 3 респондентки, чії батьки розлучились або не були одружені, відмічали проблеми з довірою до інших людей. Більш сталими і надійними сферами вони вважали кар'єру, яка стане подушкою безпеки в разі невдалих особистих стосунків. Одна з респонденток говорила про створення family for life в форматі широкого кола друзів, які мають схожі переконання, цілі в житті, і "будуть підтримкою в незалежності від вашого сексуального життя". Інша респондентка говорила про важливість розмежування особистої і професійної сфери, якщо обидва партнера займаються спільною справою через укладення юридичного контракту.

Іншою особливістю була комунікація на рівних між дітьми і матерями, які виховували дітей самостійно, навіть якщо батько брав участь у вихованні дитини фінансово. У респонденток з неповних сімей був сформований внутрішній локус-контроль, коли людина розуміє, що результати того, що відбувається з нею залежить від її власних дій. Можливо це виховувалось цілеспрямовано, бо на того, хто виховував дитину, лягало подвійне фінансове навантаження, і відповідно до цього, не завжди була можливість контролювати те, що відбувається з дитиною.

Студентство відмічало відмінність у тому, як зараз молодь уявляє і будує своє життя і міжособистісні стосунки, порівняно з поколінням їхніх батьків і попереднього покоління. Це виражається в готовності відійти від послідовності "школа-інститут-сім'я", якої дотримувалось старше покоління. Тому, зараз частіше ніж раніше беруть академічні відпустки, змінюють спеціальності в університеті чи сам заклад, йдуть на курси неформальної освіти (наприклад, в Українську Академію Лідерства). В міжособистісних комунікаціях сучасне покоління приділяє більше уваги на компроміси й домовленості при вирішенні розбіжностей. Пошук парнера/ки спрямований на пошук людини, яка буде мати

схожі ціннісні орієнтації, буде поділяти переконання індивіда, і буде готовий/а сприймати (необов'язково поділяти) ідеї, відмінні від своїх.

ВИСНОВКИ

Сім'я є одним з стійких соціальних інститутів, спрямованих на створення і підтримання необхідних умов життєдіяльності людини, і одночасно на виробництво соціальних цінностей. Люди підлаштовуються під економічну динаміку світу, яка в свою чергу впливає на культурно-соціальну динаміку. Стосунки, як ціннісні орієнтації на створення родини, не змінились, просто по-перше, розлучення та життя в цивільному шлюбі стало менш табуйованим, по-друге, в українському суспільстві більше проявляються індивідуалістичні соціально-психологічні настанови. Люди більш сфокусовані на власних відчуттях і самопочутті, ніж це було раніше.

В своїй роботі я можу виділити два агенти соціалізації, які впливають і формують ціннісні орієнтації, хоча в ширшому аспекті їх більше. По-перше, сімейне коло як джерело, де індивід спостерігає норми взаємодій, переймає

установки тих, хто його оточує. Окрім цього, сім'я має опосередкований вплив через створення психологічного клімату. По-друге, академічне середовище університету чи спеціальність як інтелектуальне наповнення, може впливати на ціннісні орієнтації індивіда. Місце, яке людина обирає для отримання вищої освіти, або ж спеціальність, може додавати чи змінювати установки, які було отримано під час первинної соціалізації.

Як і в інших дослідженнях українських науковців, підтверджується пріоритет самоствердження, самореалізації у молоді, так само як рис Добррозичливості і Самостійності. Студентство УКУ та НаУКМА зазначало про важливість реалізації себе в професійному та/чи творчому спрямуванні як етапу, який передує реалізації себе в стосунках. Різниця, яка була виявлена в ході глибинних інтерв'ю у розрізі категорій повних та неповних сімей полягала лише в тому, що респондентки з неповних сімей відзначали труднощі з довірою. В дослідженнях іноземних дослідників було доведено, що у розлучених батьків діти частіше мають депресію, мають менший рівень упевненості у собі. В такому випадку це можна пов'язати з тим, що коли у індивіда руйнуються уявлення і переконання щодо стабільності сімейних уз, то він чи вона ставляться з пересторогою до людських стосунків. У неповних сім'ях, проблема довіри, породжена особистим досвідом, далі виражена в орієнтації на особистий успіх та індивідуалізм.

Також помітна міжгенераційна відмінність поколінь у пріоритизації ролі комунікації у людських взаємодіях. Прослідковується тенденція студентства УКУ і НаУКМА на партнерські стосунки, які включають у себе повагу, підтримку, та рівнозначний розвиток обох партнерів. Неприпустимими є такі явища як обман та неготовність йти на діалог з партнером/партнеркою з метою вирішення проблем чи сприйняття протилежної думки. Такі орієнтації стосовно романтичних стосунків можуть базуватись на тому, яка комунікація була між індивідом та батьками. У неповних сім'ях, де (зазвичай) матері вимушені працювати більше, щоб забезпечити відповідний рівень життя собі й дитині, менша ймовірність гіперопіки. Можливо через це, намагаються будувати з дитиною рівноправні стосунки,

щоб сформувати внутрішній локус контроль у індивіда, аби дитина в міру свого віку відчувала відповідальність за свої дії і що результат того, що він/вона робить, залежить від неї.

В подальшому, маючи підґрунтя цього дослідження, я хотіла б продовжити своє дослідження в кількісній парадигмі - визначити ціннісні орієнтації студентства УКУ і НаУКМА, виявити чи є значущі відмінності між орієнтаціями студентів. Український католицький університет є релігійним осередком, а в Могилянці підтримують ідеї фемінізму, підтримують ЛГБТ+ спільноти. Таким чином, не зважаючи на перетин багатьох спрямувань, які засвідчили обидва університети, можуть існувати відмінності в ціннісних орієнтаціях студентства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Берн, Ш. (2002). *Гендерная психология*. ОЛМА Медиа Групп.

Д. Гайдай, К. Зарембо, Л. Літра, О. Лимар, С. Мінесашвілі, С. Солодкий, О. Тодорюк, М. Белесков, І. Волосевич, Т. Коноплицька.

(2017). *Українське покоління Z: цінності та*

орієнтири [Ebook] (р. 97). Київ. Retrieved from

http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf

Дмитрук, Н. (2017). Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Вісник*, 57. С. 57-67

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2017_3_8

Дяченко, М. В. (2017). людської долі в етичній філософії Сенеки.

Культура України. Серія: Культурологія, (58), стр.35

Здравомыслова, Е., & Темкина, А. (2001). Социальное конструирование

гендера: феминистская теория. *Введение в гендерные исследования*. Ч, 1, 147-173.

Инглехарт, Р. (1997). Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся

общества. *Полис*, 4, 7-8

Качинська, І. П. (2017). Динаміка ціннісних орієнтацій української

молоді. *Мультиверсум. Філософський альманах*, (1-2), с.24-34.

Кімел, М. С. (2000). Гендероване суспільство/Пер. з англ. С.

Альошкіна. *Київ: Сфера*.

Любенко Р.Я., & Мальцева К.С. (2018). Ієрархії персональних цінностей

представників різних поколінь українців (на базі масиву ESS 2012 року). *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. Т.1.с.10-24

<https://doi.org/10.18523/2617-9067.2018.10-24>

Масионис, Д. (2004). *Соціологія*. СПб.: Питер.

Мельник, Л. М. (2014). Рецепції стоїцизму в доктрині "Першого Риму".

Науковий журнал Вісник Черкаського університету. Т.11
с.69-75

Режим доступу: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/969>

Норберт, Э. (2001). *О процессе цивилизации: Социогенетические и психогенетические исследования*. М.: СПб.

о. Борис Гудзяк. (2003). Інавгураційне слово Ректора Українського Католицького Університету. *Ідентичність І Місія Українського Католицького Університету. Доповіді, Промови І Дискусії Інавгураційних Уроцистостей 25-29 Червня 2002 Року.*, 1-2. Retrieved from <https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/10/Viziya-ta-misiya-UKU.pdf>

Пивоварова Н. & Хляпатура Б., . (2015). Українська соціокультурна реальність: модерн чи постмодерн, матеріалізм чи постматеріалізм? *Грані*, 18(2 (118)), 97-104.
<https://doi.org/10.15421/1715048>

Пуертас, С. Д. К. (2014). Соціокультурний підхід до вивчення цінностей. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*, (15), 108-119.

Романуцький, В.М. (2013). Континуум "індивідуалізм–колективізм" як основний вимір сучасної культури (за Г. Хофстеде). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 1(3), 97-101.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2013_3_25

Савчук, О. В. (2012). Динаміка ціннісних орієнтацій української молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології,*

педагогіки, 3(16), 60-67.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_10

Хмелько, В., & Оксамитна, С. (2017). *Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співпрацівників.*

Режим доступу:

<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/11960>

Федух, І. С. (2011). Визначення змісту поняття "ціннісна орієнтація" у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, (3)

Rose, A. M. (1956). Sociology and the study of values. *The British Journal of Sociology*, 7(1), 1-17. <https://doi.org/10.2307/588127>

Grusec, J. E., & Lytton, H. (2012). *Social development: History, theory, and research*. Springer Science & Business Media.

Hadžikapetanović, H., Babić, T., & Bjelošević, E. (2017). Depression and intimate relationships of adolescents from divorced families. *Medicinski Glasnik*, 14(1).

<https://doi.org/10.17392/854-16>

Maltseva, K. (2013). Distinguishing between individual and collective representations in values transmission. *Наукові записки НАУКМА: Соціологічні науки*, 168: 53-62.

Режим доступу:

<http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/2767>

Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1), 2307-0919. https://doi.org/10.1007/978-3-319-56352-7_3

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25(1), 1-65.

ДОДАТОК А.

Гайд для проведення інтерв'ю

Місце та час проведення:

Інтерв'юер: Бабюк Владислава

<p>Для оперативних робочих позначок</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Демографічний блок : ім'я, факультет, спеціальність, рік навчання, регіон походження і проживання. 2. Загальні уявлення респондентів про “традиційну родину”- її функції, форма, якою вона має бути. <ul style="list-style-type: none"> • Коли вводили карантин, то в одному з звернень до народу, президент зазначив “у нас крім однієї кризи є ще й демографічна, і її теж треба вирішувати”. Яка у тебе реакція коли кажуть про “кризу сім'ї” ? • На одному з курсів нам запропонували пройти тест, де треба було обрати з 2 тверджень те, з яким ми погоджуємось. Я тобі їх зараз зачитаю, з чим би ти радше погодився_лась? <ol style="list-style-type: none"> A. “Невтручання батьків в життя дитини краще для її розвитку як особистості” B. “Немає нічого гіршого для дитини, ніж гіперопіка батьків” • Як ти думаєш, чи є різниця у вихованні дитини, коли та росте в повній чи неповній родині? • У моєї подруги є відео запис, який знімала її мама, коли тій було 3-4 роки. На ньому мама питає її що буде, коли та виросте, на що дівчинка відповіла “ В садочок не піду, я розумна. Школа, інститут, ну а потім- заміж!”. Чи можеш ти про себе сказати, що у тебе було бачення того як складеться твоє життя? Опиши його. <ul style="list-style-type: none"> • Чи змінилось воно зараз?
---	---

3. Особистий досвід респондентів

- Розкажи, будь ласка, про свою сім'ю- з скількох людей вона складається, наскільки тісно ви спілкуєтесь?
- Можеш розповісти про стосунки з батьками? Хто більше проводив з тобою часу?
- У моєї подруги мама працює вчителькою в школі, і я помічала, що не завжди їй вдавалось переключатись з ролі “вчительки” на роль мами. Чи можна сказати що професійна сфера діяльності, те як твій батько і/чи твоя мама поводить себе на роботі, може впливати на те, як він/вона поведуть себе вдома?
- Чи було таке, що батьки радили тобі сконцентруватись тобі більше на особистісному розвитку, ніж на романтичних стосунках чи стосунках з друзями?
- Чи було особисте життя твоїх батьків прикладом того, як ти хотів_ла б щоб склалось твоє особисте життя?

4. Уявлення респондента про ідеальну

- Назви 3 речі, яких ти б не хотіла бачити в своїх стосунках ?
- Продовж речення “В романтичних стосунках для

	<p>мене важливо...”</p> <ul style="list-style-type: none">• Скажи, будь ласка, спостерігаючи за своїми батьками, їх діяльністю в сім’ї та поза нею, чому вони тебе навчили? <p>5. Резюме та подяка.</p>
--	---